

ERICH FROMM

A SZERETET MŰVÉSZETE

TIZEDIK KIADÁS

HÁTTÉR KIADÓ
BUDAPEST
ALAPÍTVÁ 1987-BEN

A mű eredeti címe:

The Art of Loving

© 1956 by Erich Fromm

Published by arrangement with Harper Collins Publishers, Inc.

Hungarian translation © Várady Szabolcs, 2012

Fordította:

VÁRADY SZABOLCS

Szerkesztette, szakmailag ellenőrizte és a tizedik kiadáshoz az utószót írta:

ERŐS FERENC

A borítót és a kötetet tervezte:

KOVÁCS GYÖRGY

Jelen kötet a Helikon Kiadó 1984-es kiadása alapján készült a Háttér Kiadó gondozásában.

Új utószóval bővített, javított kiadás.

© Háttér Kiadó, 2012

ISSN 1217-0364

ISBN 978 615 5124 10 5

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	9
ELSŐ FEJEZET	
Művészet-e a szeretet?.....	II
MÁSODIK FEJEZET	
A szeretet elmélete.....	17
1. A szeretet mint válasz az emberi lét kérdésére.....	17
2. Szeretet a szülők és a gyermek közt.....	41
3. A szeretet tárgyai.....	47
Felebaráti szeretet	48
Anyai szeretet	49
Szerelem	52
Önszeretet	56
Istenszeretet	61
HARMADIK FEJEZET	
A szeretet elsatnyulása a mai nyugati társadalomban	77
NEGYEDIK FEJEZE	
A szeretet gyakorlata	97
RUTH NANDA ANSHEN SZEMÉLYES EMLÉKEZÉSE ERICH FROMMRA.....	119
UTÓSZÓ A TIZEDIK MAGYAR KIADÁSHOZ – Erős Ferenc.....	125

*Aki nem tud semmit, nem szeret semmit.
Aki tehetetlen: érthetetlen.
Aki nem ért semmit, nem is ér semmit.
Aki viszont ért, az szeret is, néz is, lát is...
Minél több tudás rejlik egy-egy dologban,
annál nagyobb a szeretet...
Aki azt képzeli, hogy minden gyümölcs
ugyanakkor érik meg, mint a szamóca,
az semmit sem tud a szőlőről.*

PARACELSUS

ELŐSZÓ

Csalódás éri e könyv olvasóját, ha azt reméli, hogy könnyen megtanulhatja belőle a szeretet művészetét. Ellenkezőleg, ez a könyv azt akarja megmutatni, hogy a szeretet nem érzem, amelyben akárki könnyűszerrel elmerülhet, függetlenül attól, hogy milyen fokáig jutott el az érettségnek. Arról akarja meggyőzni az olvasót, hogy akárhogy törekszik is a szeretetre, ha nem igyekszik teljes személységét minden erejéből gyümölcsözővé fejleszteni, szükségképpen kudarcot vall; hogy az egyéni szeretet nem nyújt kielégülést, ha hiányzik az embertársunk iránti szeretet képessége, a valódi alázat, bátorság, hit és fegyelem. Az olyan kultúrában, amelyben ezek a tulajdonságok ritkák, a szeretet képessége is csak ritkán fejlődhet ki. Vagy hát kérdezze meg akárki önmagától: hány igazán szerető embert ismert meg életében?

A feladat nehézsége azonban nem szolgáltathat okot rá, hogy ne próbáljunk meg tisztába jönni a nehézségekkel éppúgy, mint a megoldás feltételeivel. Szükségtelen bonyodalmak elkerülése végett igyekeztem a lehető legkevésbé szakmai nyelven tárgyalni a kérdést. Ugyanezért csak elvétve hivatkozom a szeretet irodalmára.

Egy másik problémára nem találtam teljesen kielégítő megoldást: hogy tudniillik elkerüljem az előző könyveimben kifejtett eszmék ismétlését. Főként a *Menekülés a szabadság elől* (*Escape from Freedom*), *Az önmagért való ember* (*Man for Himself*) és az *Utak egy egészséges társadalom felé* (*The Sane Society*) olvasói fognak találkozni olyan gondolatokkal, amelyeket már ezekben a korábbi könyveimben is kifejtettem. Mindamellett *A szeretet művésze*té korántsem

elsősorban összefoglalás. Számos gondolatot tartalmaz a korábban kifejtetteken kívül is, és magától értetődik, hogy olykor a régebbieknek is új távlatot ad az a tény, hogy most valamennyi egyetlen témára, a szeretet művészetére összpontosul.

Erich Fromm

MŰVÉSZET-E A SZERETET?

Művészet-e a szeretet? Ha igen, akkor tudást és erőfeszítést igényel. Vagy kellemes érzés, amit megtapasztalni a vaksors műve, olyasmi, amibe az ember, ha szerencsés, „beleesik”? Ez a könyvecske az előbbi előfeltevésen alapul, noha az emberek nagy többsége manapság kétségkívül az utóbbi nézetet vallja.

Nem mintha nem volna nekik fontos a szeretet. Élnek-halnak érte; boldog és boldogtalan szerelmi történetek garmadáját nézik végig a moziban, a szerelemről szóló bárgyú dalok százait hallgatják meg – azt azonban jóformán senki sem hiszi, hogy szeretni meg kellene tanulnia.

Ezt a jellegzetes magatartást különféle, önmagukban vagy együttes erővel ható előfeltevések támasztják alá és tartják életben. A szeretet lényegét a legtöbb ember abban látja, hogy *őt szeretik*, és nem abban, hogy *ő szeret*, hogy képes a szeretetre. A probléma ezért számukra abban áll, hogy miként ériék el, hogy szeressék őket, hogy miként legyenek szeretetre méltók. Ezt a célt különböző úton-módon igyekeznek elérni. Az egyik – ezt főleg férfiak kultiválják –, hogy az ember legyen sikeres, legyen annyi pénze és hatalma, amennyit csak a társadalmi helyzete lehetővé tesz. A másik, inkább női módszer: a test és az öltözködés latba vetésével válni vonzóvá. Továbbá vonzóvá tehetjük magunkat úgy is – férfiak, nők egyaránt –, hogy kellemes modort sajátítunk el, érdekesen társalgunk, készségesek vagyunk, szerények, jóindulatúak. Azoknak a módszereknek legtöbbször, amelyek segítségével az emberek szeretetre méltóvá akarnak válni, megegyezik azokkal, amelyekkel sikeressé akarnak válni, „barátokra és befolyásra tesznek szert”. Egy szó mint száz: a mi kultú-

ránkban szeretetreméltóságon a legtöbb ember azt a keveréket érti, hogy valaki népszerű és van szexepilje.

A mögött a beállítottság mögött, hogy szeretni tanulás nélkül is tud mindenki, másodjára az az előfeltevés rejlik, hogy a szeretet *tárgy* és nem *képesség* kérdése. Az emberek azt hiszik, hogy *szeretni* egyszerű; csak a megfelelő tárgyat nehéz megtalálni a szeretetünkhöz vagy a szerettetésünkhöz. Ennek a beállítottságnak különféle okai vannak, és mindegyik a modern társadalom fejlődésében gyökerezik. Az egyik ok az a nagy változás, amely a huszadik században a „szeretet tárgyának” kiválasztása tekintetében végbement. A viktoriánus korban, akár csak sok hagyományos kultúrában, a szerelem jobbra nem spontán személyes élmény volt, amely aztán idővel házassághoz vezetett. Ellenkezőleg, a házasság egyezmény volt – akár az érdekelt családok hozták létre, akár házasságközvetítő, akár pedig közvetlenül a házasulandó felek; társadalmi megfontolások alapján kötötték, a szerelemtől meg feltételezték, hogy majd csak megjön, ha már a házasság megkötetett. Az utóbbi néhány nemzedékben a nyugati világban úgyszólván egyetemessé vált a romantikus szerelem fogalma. Az Egyesült Államokban, miközben a konvencionális szempontok sem tűntek el teljesen, hatalmas tömegek kutatják a „romantikus szerelmet”, a személyes szerelmi élményt, amely aztán házasságba torkollik. A szerelem szabadságának ez az új felfogása minden bizonnyal jócskán megnövelte a *tárgy* jelentőségét a *funkció* rovására.

Szorosan összefügg ezzel a tényezővel a jelenkori kultúrának egy másik jellemző vonása. Egész kultúránk a vásárlókedven, a kölcsönösen kedvező csere-üzlet eszméjén alapul. A modern embert az az izgalom teszi boldoggá, ami az üzletek kirakatai láttán elfogja, meg az, hogy mindent megvesz, amit csak – készpénzért vagy részletre – megvehet. Hasonlóképpen nézi az embereket is. A férfi egy vonzó nőre, a nő egy vonzó férfira pályázik. „Vonzó”: ez rendszerint egy takaros készletet jelent a személyiségpiacon népszerű és kelendő tulajdonságokból. Hogy valakit éppen mi tesz vonzóvá, az – testileg éppúgy, mint szellemileg – az időszerű divattól függ. A húszas években a vonzó lány ivott és dohányzott, rámenős volt és csábos; manapság több háziasság és szemérem a divat. A tizenkilencedik század végén és a huszadik kezdetén a férfinak illetlősza-

kosnak és becsvágyónak lennie; manapság nyájasság és türelem kívántatik meg tőle – ha vonzó „cikk” akar lenni. Mindenesetre az az érzés, hogy szerelemben estünk, csak olyan emberi áru tekintetében alakul ki, amely belül van az árucserlehetőségeinken. Üzletet akarok kötni; a tárgy legyen kívánatos a társadalmi értékére nézve, és egyúttal én is kelljek neki, nyílt és rejtett értékeim és lehetőségeim alapján. Két személy tehát akkor szeret egymásba, amikor úgy érzik, hogy megtalálták a piacon kapható legjobb tárgyat, figyelembe véve a saját csereértékük korlátait. A kiaknázható rejtett lehetőségek, akárcsak ingatlanvásárlás esetén, gyakran ebben az üzletkötésben is jelentékeny szerepet játszanak. Egy piaci adásvételre orientált kultúrában, amelyben az anyagi siker az elsőrendű érték, nem meglepő, ha a szerelmi viszonylatok ugyanazokat az árucseremintákat követik, mint amelyek az áru- és munkaerőpiacot kormányozzák.

Arra a feltevésre, hogy szeretni tanulás nélkül is tud mindenki, harmadjára az a tévedés vezet, hogy összekeverjük a kezdeti élményt, amikor *beleszeretünk* valakibe, azzal a tartós állapottal, hogy szerelmesek *vagyunk* bele. Ha két ember, aki idegen volt – mint mindnyájan –, egyszer csak ledönti a köztük levő falat, és szoros közelséget érez, *egynek* érzi magát, az egységnek ez a pillanata az élet egyik legfényesebb, leglelkesebb élménye. Kivált rendkívüli és csodálatos olyan embereknek, akik addig magányosan, elszigetelten, szeretet nélkül éltek. A hirtelen meghittségnek ezt a csodáját gyakran megkönnyíti, ha szexuális vonzalommal és beteljesüléssel párosul vagy kezdődik. A szeretetnek ez a fajtája azonban természeténél fogva mulandó. Két ember alaposan megismeri egymást, meghittségük mind többet és többet veszít csodálatosságából, míg szembenállásuk, csalódottságuk, kölcsönös unalmuk el nem pusztítja a kezdeti lelkesültség végső maradványait is. Eleinte azonban mindezt nem tudják: rajongásuk hevesességében, abban, hogy „megörülnek” egymásért, szerelmük hevességének bizonyítékát látják, holott esetleg csak korábbi magányosságuk mértékét bizonyítja.

Ez a nézet – hogy semmi sem könnyebb, mint szeretni – mindmáig az uralkodó felfogás, bármilyen nyomasztóan nyilvánvaló is az ellenkezője. Aligha van még egy tevékenység, még egy vállalkozás, amely olyan vérmes remények-

kel és kilátásokkal indul és mégis rendre olyan kudarcot vall, mint a szeretet, a szerelem¹. Ha bármely más tevékenységgel ez volna a helyzet, az emberek möhön igyekeznének kideríteni a kudarc okait, és megtanulni, hogyan csinálhatnák jobban – vagy felhagynának vele. Mivel az utóbbi a szeretet esetében lehetetlen, a kudarcon alighanem csakis úgy lehet felülkerekedni, ha megvizsgáljuk az okait, és elkezdjük tanulmányozni a szeretet jelentését.

Első lépésként tisztába kell vele jönnünk, hogy *szeretni művészet*, éppen úgy, ahogy élni is művészet; ha meg akarjuk tanulni, hogyan kell szeretni, ugyanúgy kell eljárnunk, mint amikor bármely más művészetet vagy mesterséget akarunk elsajátítani, mondjuk zenét, festészetet, ácsmesterséget vagy az orvosi, a mérnöki tudományt.

Melyek a szükséges lépések a művészetek és mesterségek elsajátításában?

A tanulás folyamatát célszerű két részre osztani: egyik az elméleti, másik a gyakorlati tudás megszerzése. Ha el akarom sajátítani a gyógyítás művészetét, először tisztába kell jönnöm az emberi testre és a különböző betegségekre vonatkozó tudnivalókkal. Ha mindezt az elméleti tudást megszereztem, még korántsem vagyok beavatva a gyógyítás művészetébe. Ennek csak akkor leszek a mestere, ha sok gyakorlattal a hátam mögött az elméleti tudásom és a gyakorlati tapasztalataim végül egybeolvadnak az intuíciómban – ami minden művészet birtoklásának a lényege. De az elmélet és a gyakorlat elsajátításán kívül egy harmadik tényező is szükséges: a művészet birtokába jutni csak szenvedélyes akarással lehet; semmi a világon nem lehet fontosabb, mint a művészet. Ez egyaránt érvényes a zenére, az orvoslásra, az ácsmesterségre – és a szeretetre. És talán itt lapul a válasz a kérdésre, hogy a mi kultúránkban miért olyan ritkán próbálják meg az emberek, nyilvánvaló kudarcaik ellenére, elsajátítani ezt a művészetet:

¹ Az angol *love* szó nem tesz különbséget *szeretet* és *szerelem* között. Fromm az *erotic love* („erotikus szeretet”) kifejezést használja a magyar *szerelem* szó értelmében. Gyakran azonban az „erotic” jelző nélkül is inkább a szerelem jelentésének felel meg; mindenütt, ahol a kontextusból egyértelműen kiderül, hogy a szeretetnek erről a fajtájáról van szó, a *love* szót *szerelemnek* fordítottuk. – A szerk.

hiába a mélységes vágy a szeretetre, szinte minden mást fontosabbnak tekintenek a szeretetnél: sikert, tekintélyt, pénzt, hatalmat – szinte minden energiánk arra használódik el, hogy megtanuljunk elérni ezeket a célokat, arra pedig szinte semmi, hogy megtanuljuk a szeretet művészetét.

Lehetséges volna, hogy csak azokat a dolgokat érdemes megtanulni, amelyekkel pénzhez vagy tekintélyhez juthatunk, és hogy a szeretet, amely „csak” a léleknek válik hasznára, de a modern értelemben haszontalan, a szeretet fényűzés, és nincs jogunk sok energiát pazarolni rá? Bármint legyen is, a következőkben a szeretet művészetét fogom tárgyalni, az említett felosztás szerint: először a szeretet elméletét taglalom – ez fogja kitenni a könyv nagyobbik részét; másodsor pedig a szeretet gyakorlatát – már ami keveset a gyakorlatról *mondani* lehet itt éppúgy, mint bármely egyéb területen.